

Mariusz Szmajdziński

"I Dodici Profeti: perché "Minori"? : esegesi e teologia", Donatella Scaiola, Bologna 2011 : [recenzja]

Collectanea Theologica 81/4, 195-199

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

i Nowego Testamentu oraz na chrystologiczne nachylenie wniosków egzegezyjnych dołączonych do poszczególnych fragmentów Ezd-Neh (paragrafy te noszą tytuł *Przesłanie*). Taka praktyka, od której, niestety, izolują się niektóre serie komentarzy biblijnych o charakterze czysto literackim, pozwala kontynuować w praktyce starożytną metodę Ojców Kościoła „tłumaczenia Pisma Świętego za pomocą Pisma Świętego”. Biblia jest przecież świadectwem ciągłości historii zbawienia, a „Bóg, sprawca natchnienia i autor ksiąg obydwu Testamentów, mądrze postanowił, by Nowy Testament był ukryty w Starym, a Stary w Nowym znalazł wyjaśnienie” (Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*, nr 16). Warto ponadto zauważyć ciekawą kompozycję podsumowań, które autor dołączył do analizowanych fragmentów. Przykładowo w paragrafie zatytułowanym *Powrót Ezdrasza do Jerozolimy (7,1–8,36)* autor eksponuje piękno modlitwy Ezdrasza wychwalającego wspaniałość Bożego działania (Ezd 7,27-28). Pragnąc ukazać jej aktualne przesłanie, czyni to na sposób medytacyjny, rozbudowując niejako słowa Ezdrasza (s.114-116). M. S. Wróbel prezentuje w ten sposób starożytną metodę modlitewnego czytania Pisma Świętego. Zachowanie koherencji gatunkowej sprawia, że czytelnik osadzony we współczesnych realiach życia uczy się egzystencjalnej lektury słowa Bożego, które przecież zostało objawione wiele wieków temu. Autor komentarza przez tego typu zabiegi literackie staje niejako na pozycji mistrza szkoły biblijnej, który dzieli się z uczniami (odbiorcami) nie tylko wiedzą, ale też doświadczeniem duchowym.

ks. Piotr Kot, Lublin

Donatella SCAIOLA, *I Dodici Profeti: perché „Minori”? Esegesi e teologia*, Collana Biblica, EDB, Bologna 2011, ss. 296.

Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci w światowej biblistyce można zauważyć żywe zainteresowanie księgami Proroków Mniejszych. Badania koncentrują się wokół redakcji, egzegezy i teologii poszczególnych ksiąg, co zaowocowało dużą liczbą komentarzy, opublikowanych zarówno w ramach renomowanych serii biblijnych (np. „The Anchor Bible”, „Hermeneia”, „The New International Commentary on the Old Testament”, „The Old Testament Library”), jak i w osobnych publikacjach. Jednak nie tylko to. Ostatnie dziesięciolecia dostarczyły bowiem także obfitej literatury specjalistycznej dotyczącej całościowego spojrzenia na Proroków Mniejszych, ukazując, że ich księgi nie są jakimiś odcwanymi i niezależnymi prorocत्वami, lecz tworzą zawarty zbiór, kolekcję czy

antologię tekstów profetycznych biblijnego Izraela, co pozwoliło mówić nawet o jednej księdze. Te badania opierają się na nowych metodach i podejściach biblijnych (np. metoda synchroniczna, podejście kanoniczne). Spowodowało to także zmianę w ogólnym określeniu tej części Starego Testamentu – wyrażenie „Prorocy Mniejsi” zaczęło coraz częściej zastępować przez „Dwunastu Proroków”, co zresztą jest bezpośrednim nawiązaniem do tradycji przekładów biblijnych (np. Septuaginta, Wulgata).

Do najbardziej znanych badaczy Dwunastu Proroków, rozumianych jako spójna kolekcja, która w końcowej redakcji uzyskała jednolitą wymowę teologiczną, należą m.in.: James D. Nogalski, Paul R. House, Berry A. Jones, Paul L. Redditt. Znaczące miejsce w tej grupie biblistów zajmuje Donatella Scaiola, absolwentka renomowanego Papieskiego Instytutu Biblijnego w Rzymie, wykładowczyni na Urbaniana i dyrektorka czasopisma „Parole di Vita”. W jej licznych publikacjach odnośnie do zagadnień związanych z tematyką Dwunastu Proroków należy odnotować: *Il libro dei Dodici Profeti Minori nell'esegesi contemporanea. Status questionis*, RivB 48 (2000) s. 319-334; *I Dodici Profeti minori: problemi di metodo e di interpretazione*, RivB 54 (2006) s. 65-75; *Il libro dei Dodici Profeti*, PdV 54 (2009) 2, s. 11-17 oraz omawiana książka. Jest to więc znaczący dorobek opublikowany w ostatniej dekadzie, dzięki czemu prof. Scaiola znalazła się wśród głównych badaczy tego zagadnienia.

Książka ukazała się w znanej włoskiej serii biblijnej „Collana Biblica”, w której ukazują się fachowe monografie z zakresu Starego i Nowego Testamentu. Wśród znaczących autorów należy tu wymienić biblistów: Jean Louis Ska, Pietro Bovati, Luca Mazzinghi, Ronald Meynet, Jean-Noël Aletti czy Romano Penna. Choć nie jest to jedyna książka dotycząca starotestamentowych proroków i zjawiska profetyzmu w tej serii, to jest to w tym przypadku pierwsza książka dotycząca Proroków Mniejszych. Jej tytuł (*Dwunastu Proroków: dlaczego „Mniejsi”? Egzegeza i teologia*) jednoznacznie wprowadza w omawiany zakres badań i ukazuje zarazem ich wartość. Już w streszczeniu na okładce, z pewną nutą humoru, zostały syntetycznie ukazane liczne motywy pozwalające zrozumieć, że te księgi są ważne i należy je poznać. W swego rodzaju litanii zaczynającej się od słów „są mniejsi, ale...” prof. Scaiola ukazuje wartość i wyjątkowość Dwunastu Proroków: jest ich dwunastu, jak dwanaście pokoleń izraelskich, reinterpreterują fundamentalne tematy biblijne (np. wyjście z Egiptu), śmiało wprowadzają nowe motywy (np. dar Ducha, dzień Pański), z pasją opisują przymierze jako małżeństwo, wewnątrz wspólnoty izraelskiej podnoszą z mocą krzyk w obronie sprawiedliwości społecznej, a na zewnątrz niej zapowiadają zbawienie pogan, obwieszczają pokój i panowanie Boga oraz podejmują tematy apokaliptyczne.

Trzy części tworzą całość tego gruntownego opracowania. Pierwsza z nich (s. 13-32) stanowi ogólne wprowadzenie do Dwunastu Proroków. Zostały tu przedstawione starożytne dowody na jedność tych ksiąg, pojawiające się już w samej Biblii (por. Syr 49,10), sposobie zapisu na manuskryptach, Talmudzie i literaturze apokryficznej (por. 4Ezd 14,44-45). Syntetycznie został także ukazany kanon tych ksiąg, uwzględniając różnice w ich sekwencji między tradycją hebrajską, Septuaginty i apokryfów. Najwięcej miejsca zajmuje omówienie formowania się tych dwunastu ksiąg w jedną całość. Przedstawiono tu główne nurty badań, poszukiwań i próby rozwiązań zaproponowanych przez czołowych uczonych.

W części drugiej (s. 33-212) zostały omówione poszczególne księgi Proroków Mniejszych według stałego schematu. Najpierw jest bardzo krótkie ogólne wprowadzenie, w którym przedstawiony został czas wystąpienia danego proroka, data powstania księgi, jej struktura, formuła wprowadzająca (tytuł). Kolejne punkty poszczególnych rozdziałów skupiają się na wybranych tekstach: Oz 11, Jl 3, Am 7-9, Ab 1,1-21, Jon 1-4, Mi 6,1-8, Na 3, Ha 2,1-4, So 2,1-4, Za 9,9-10; 12,10-14; 14,6-9, Ml 3,13-24. Analiza tych wyroczeni przebiega (najczęściej) według klasycznego schematu: delimitacja tekstu, kontekst (często także w obrębie całego zbioru) i egezeza. Każdy z rozdziałów kończy się zwięzłym podsumowaniem.

Ostatnia część (s. 213-238) omawia główne tematy teologiczne, których prof. Scaiola wyodrębniła sześć: releksja historii, dzień Pański, przemoc, fenomen intertekstualności (z odniesieniem do Wj 34,6-7), wybranie Izraela i narodów oraz rola proroka. Został tu także dołączony ciekawy paragraf ukazujący użycie Zbioru Dwunastu Proroków w liturgii synagogalnej i chrześcijańskiej.

Na całość książki składa się także *Wykaz skrótów* (s. 5-8), *Wprowadzenie* (s. 9-11), obszerna *Bibliografia* (s. 239-268), *Indeks cytatów biblijnych i pozabiblijnych* (s. 269-281) oraz *Indeks autorów i tematów* (s. 283-289). Na szczególną uwagę w tym miejscu zasługuje bibliografia. Jest to trzydzieści stron różnych publikacji, które zostały wykorzystane w omawianej książce. Stanowi to bezcenne źródło do dalszych poszukiwań i badań nad literackim dziełem, jakim jest kompozycja Ksiąg Dwunastu Proroków. Są tu wszystkie ważniejsze publikacje od XIX w. do lat poprzedzających wydanie książki. Niestety, w tym gąszczu można nieco się pogubić. Profesor Scaiola umieściła w tej bibliografii wszystkie dzieła cytowane i przywołane przez siebie. Choć autorka dokonała tutaj, co prawda, pewnego podziału, ale wydaje się on niewystarczający. Zostały wydzielone źródła biblijne i pozabiblijne, narzędzia (gdzie znalazły się słowniki, gramatyki, pomoce do krytyki tekstu, konkordancje, dokumenty Papieskiej Komisji Biblijnej) oraz inne opracowania. Owe *altri studi* stały się jednak przysłowio-

wym workiem, do którego zebrano „wszystko inne”. Gros miejsca zajmują tutaj oczywiście różnego rodzaju publikacje dotyczące Dwunastu Proroków. Jednak nie tylko. Wskazane byłoby wydzielenie osobnego punktu dotyczącego literatury badanego przedmiotu, którą można dodatkowo podzielić, przykładowo, na komentarze, introdukcje, monografie, artykuły itd. To znacznie ułatwiłoby poszukiwania interesujących publikacji. Wówczas *altri studi* zamieszczałyby rzeczywiście inne, to znaczy niedotyczące Dwunastu Proroków opracowania.

Zbyt ogólna klasyfikacja nie jest jedynym słabym punktem omawianej książki. Już na okładce razi czytelnika błąd interpunkcyjny w ustawieniu znaku zapytania przed cudzysłowem: *I Dodici Profeti: perché „Minori?”* zamiast *I Dodici Profeti: perché „Minori”?*, jak jest na stronie tytułowej. Nota bene, w trakcie lektury na to pytanie czytelnik nie znajdzie odpowiedzi wprost. Ponadto, pewien niedosyt można odnieść w przedstawieniu własnej propozycji na temat kompozycji Zbioru Dwunastu Proroków. Autorka po dość skrótowej prezentacji czołowych stanowisk przedstawia własne, które jest właściwie stwierdzeniem bardzo ogólnej natury – jest możliwe odczytanie każdej księgi osobno, ale całościowa ich lektura, podobnie jak w przypadku Psalterza, pokazuje, że ujęte w całość zawierają więcej niż ich poszczególne części (s. 31-32). Jest to więc pewne ujęcie holistyczne. Lektura Dwunastu Proroków jako ciągłej narracji ukazuje krytykę historii na wzór dzieła deuteronomistycznego lub kronikarskiego. Pod tym względem autorka podziela stanowisko Paula Redditta, którego zresztą cytuje (s. 32). Dwunastu Proroków interpretuje i ocenia wydarzenia historyczne od VIII do V w. przed Chr., a więc w okresie dłuższym niż czynili to Prorocy Więksi.

Zastrzeżenia może budzić także druga, a więc najdłuższa, część książki. Wprowadzenia, ze względu na swoją zwięzłość, mają czasami charakter wręcz podręcznikowy. Nie do końca też zostało wyjaśnione kryterium wyboru tekstów do egzegezy. Niewątpliwie takie perykopy jak Oz 11, Jl 3, Am 7–9 itd. są bardzo ważnymi tekstami w poszczególnych księgach, ale równoległe do nich można wskazać inne, równie ważne, by nie powiedzieć ważniejsze. Taki wybór zawsze będzie miał odcień subiektywności autora, lecz mimo wszystko domaga się ogólnego uzasadnienia. W konkluzjach do każdego rozdziału brakuje wyraźnego odniesienia do Nowego Testamentu (zdarza się to bardzo rzadko), a także zwrócenia uwagi na wzajemne powiązania między poszczególnymi Księgami Dwunastu Proroków.

Na tle całości najlepiej prezentuje się trzecia część, w której omówione są główne idee teologiczne Proroków Mniejszych. Stanowi ona szczególną wartość, ponieważ nawet w monografiach poświęconych Dwunastu takie opracowania należą do rzadkości. Profesor Scaiola wydobywa tutaj najważniejsze tematy.

Zgodnie ze swoim spojrzeniem na te księgi, autorka na plan pierwszy wysuwa ich rozumienie historii. Bardzo ciekawe, wręcz odkrywcze, jest omówienie w tym rozdziale wykorzystania Dwunastu Proroków w liturgii. Jest to rodzaj „teologii praktycznej”, wskazującej, jak to profetyczne orędzie wpływało i wpływa na życie religijne wyznawców judaizmu i chrześcijaństwa. Brakuje jednak w tej części osobnego omówienia teodycei Dwunastu Proroków (choć w niektórych paragrafach pojawiają się krótkie wzmianki na ten temat) oraz mesjanizmu, który jest przecież obecny zarówno w zapowiedziach samej osoby mesjasza (np. Mi 5,1-5), jak i czasu jego wystąpienia (np. Am 9,11-15).

Mimo powyższych uwag omawiana książka ma wielką wartość. Być może jako pierwsza, a już na pewno jako jedna z bardzo nielicznych, ujmuje Księgi Dwunastu Proroków zarówno kolektywnie (jako zbiór, wskazując jak należy go prawidłowo odczytać – część I oraz omawiając główne idee teologiczne – część III), jak i dystrybucywnie, analizując wybrane fragmenty (część II). Jest więc kompleksową introdukcją dla badanego problemu. Zbiera ona także ogromną liczbę publikacji dotyczącej Dwunastu Proroków w różnym zakresie metodologicznym. Sam tytuł natomiast może przyczynić się do szczęśliwej zmiany Augustynowego określenia „Prorocy Mniejsi” na „Dwunastu Proroków”.

ks. Mariusz Szmajdziński, Łowicz

Krzysztof BARDSKI, *Lektyka Salomona. Biblia – Symbol – Interpretacja*, Warszawskie Towarzystwo Teologiczne. Rozprawy Naukowe 6, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2011, ss. 486.

Książka składa się z: *Wprowadzenia*, trzech części podzielonych na dziesięć rozdziałów, *Zakończenia*, *Wykazu skrótów*, *Bibliografii*, streszczenia w języku angielskim.

Część pierwsza wprowadza w symboliczno-alegoryczną interpretację Biblii oraz prezentuje *status quaestionis* i panoramę bibliograficzną publikacji dotyczących tej metody odczytywania tekstu Pisma Świętego. Autor przedstawi i omawia książki i artykuły, ukazując tezy stawiane przez autorów, wnioski przez nich wyciągane oraz znaczenie zaprezentowanych publikacji dla badań biblijnych. Ta część ma charakter wstępny i jest niezwykle pomocna dla badaczy podejmujących prace nad symboliczno-alegoryczną interpretacją Biblii. Szczególnie cenne jest to, że K. B a r d s k i dotarł do mało znanych prac badawczych w języku polskim, dzięki czemu zaistniały one w krwiobiegu nauki